

Г. В. Ортіна,
докторант, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

АНТИКРИЗОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

G. Ortina,
doctoral student, Academy of Financial Management, Ministry of Finance of Ukraine

ANTICRISIS POTENTIAL REAL ECONOMY

Здійснене дефініційне оформлення поняття "антикризовий потенціал реального сектора економіки". Обґрунтовано методологію формування складових антикризового потенціалу промислового сектора економіки регіону, яка має стати основою формування антикризової програми дій. Доведено, що виконання антикризової програми не тільки сприятиме подоланню кризових явищ на базі пошуку та ефективному використанні внутрішніх можливостей розвитку, а й забезпечить структурне оздоровлення і розбудову підвалин нової економіки.

Realized Definitional design concept of "anti-crisis potential of the real economy". Grounded methodology of forming the components of crisis potential of industrial sector in the region, which has become the basis for the formation of anti-crisis action program. It is shown that the implementation of anti-crisis program will not only help to overcome the crisis based on the finding and effective use of internal development opportunities, but also provide structural improvement and development of the foundations of the new economy.

Ключові слова: антикризовий потенціал, промисловість, програма, реальний сектор економіки, розвиток, стабілізація.

Key words: anti-crisis potential industry application, the real economy, development and stabilization.

ВСТУП

Функціонування та розвиток національної економіки України в кризовій ситуації є можливим за умов реалізації узгодженої політики держави на всіх рівнях, у тому числі галузевому. Вирішення проблем кризового періоду і стабілізація економіки регіону вимагають обґрунтування дієвого всебічного механізму антикризового регулювання. Політика держави у кожній окремій галузі має ґрунтуватися на знанні економічних процесів, достовірних багатоваріантних прогнозах та мати антикризову спрямованість. Важливе значення при цьому має побудова ефективної системи управління потенційними можливостями саме промисловості регіону.

Серед науковців, які займались проблемами економічного зростання в умовах кризи та потенціалом сталого розвитку, можна виділити: О.М. Алімова, О.І. Амошу, В.М. Архангельського, Ю.М. Бажала, Н.Т. Ігнатенка, В.В. Карлусова, К.М. Міська, В.Н. Руденка та ін. Разом з тим, при всій значимості попередніх результатів, існує нагальна потреба в провадженні системного дослідження складових антикризового потенціалу реального сектора економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування основних складових антикризового потенціалу реального сектора економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна економічна література характеризується неоднозначністю думок щодо визначення самого поняття "потенціал", його сутності, складу і співвідношення з іншими категоріями [1; 2; 6]. Термін "потенціал" в своєму етимологічному значенні походить від латинського слова *potentia*, що означає приховані можливості, потужність, силу. Широке трактування смислового змісту поняття "потенціал" полягає в його розгляді як "джерела можливостей, засобів, запасів, які можуть бути приведені в дію, використані для вирішення якої-небудь задачі або досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області" [7].

В.М. Архангельський під потенціалом розуміє засоби, запаси, ресурси, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети. З цієї точки зору до складових потенціалу відносяться відповідні трудові, матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси, що залучають-

ся до сфери виробництва. Сюди також відноситься і сукупність ресурсів, що забезпечує необхідний рівень організації виробництва й управління, ресурси сфери освіти і перепідготовки кадрів. Також термін "потенціал" широко застосовується в економічній літературі з метою кількісної оцінки і виступає як природний, інвестиційний, інтелектуальний, економічний, ресурсний, трудовий тощо з поглядом його цільової спрямованості.

Достатній інтерес представляє виконана Н.Т. Ігнатенко і В.Н. Руденко класифікація визначень терміну "потенціал", що зустрічаються в науковій літературі: у 42% випадків смислове значення терміну "потенціал" асоціюється із сукупністю природних умов і ресурсів (багатств), можливостей, запасів, коштів, цінностей; в 18% — з потужністю виробництва, фондів, багатств, ресурсів країни (регіону); у 16% — з ресурсними, економічними, природними можливостями; у 8% — зі здібністю продуктивних сил до досягнення певного ефекту. Тобто, можна виділити два основні підходи до трактування категорії "потенціал". Відповідно до першого потенціал детермінується як сукупність ресурсів, коштів, запасів, тобто об'єктивними параметрами господарської діяльності. Другий підхід пов'язує потенціал з існуючими можливостями, здібностями продуктивних сил суспільства.

Необхідно відзначити і інші підходи до дослідження потенціалу, представлені в науковій літературі. Так, дослідник у сфері регіональної економіки К.М. Місько дає визначення потенціалу як межі людських пізнань, внутрішніх, прихованих можливостей результативного використання об'єкту, що вивчається, які можуть бути кількісно оцінені й реалізовані за ідеальних умов практичної діяльності.

У такому ж узагальненому вигляді А.Н. Азриліан і інші пропонують розуміти під потенціалом сукупність наявних засобів, можливостей в окремій сфері. В основу такого підходу покладено вислів К. Маркса про те, що засоби праці, предмети праці і робоча сила як чинники виробництва і елементи створення нового продукту є можливостями, що підкреслюють їх потенційний характер. Для перетворення такої можливості "вони повинні об'єднатися".

Аналіз різних точок зору щодо дефініції "потенціал" дозволив встановити, що в класичних і сучасних уявленнях відсутня єдність підходів до її змістовної суті. У етимологічному відношенні поняття "потенціал" походить від аристотелівського "potential" або "дійсність і можливість", тобто потенціал є можливість речам бути не тими, якими вони є. Існує три найвідоміших підходу до даного визначення:

- 1) розгляд потенціалу як сукупності "можливостей";
- 2) розгляд потенціалу як сукупності "здібностей";
- 3) "ресурсне" поняття, в рамках якого потенціал розглядається як сукупність ресурсів, що характеризують здійснення даного виду діяльності суб'єктом ринку.

Проте всі три підходи до визначення потенціалу відрізняє фрагментарність і суперечність. Так, визначення потенціалу як сукупності "можливостей" достатньо широке, оскільки володіння різними можливостями не завжди означає, що підприємство володіє потенціалом. Друге визначення вужче, ніж перше, оскільки, маючи потенціал руху як будь-якої зміни система може виявитися не здатною реалізувати цей рух унаслідок дії інших зовнішніх причин. "Ресурсне" поняття — це і звужене, і розширене уявлення про потенціал, оскільки не кожен ресурс може бути представлений як потенціал, і навпаки, складовими потенціалу можуть бути не тільки реальні, але і приховані ресурси підприємства.

Розглядаючи антикризовий потенціал Китаю, В.В. Карлусов виділяє три основні компоненти — технологічний, кадровий і фінансовий потенціали. Насправді, антикризовий потенціал — це глибше і ширше поняття. Наприклад, з погляду стійкого розвитку антикризовий потенціал потрібно розглядати в розрізі соціальної, економічної, екологічної і інституційної його складових.

Антикризовий потенціал промислового сектора економіки пропонуємо трактувати як його здатність і можливість подолати економічну кризу через застосування державних та недержавних форм і механізмів регулювання процесів обігу промислової продукції, капіталів та факторів виробництва.

У статті ми обмежимося розглядом технологічного, кадрового і фінансового потенціалів, вважаючи, що вони прямо або опосередковано відображають всю сукупність можливостей і здатність промислового сектора економіки регіону до подолання економічної кризи.

Безпосередньо наявність і рівень технологічного потенціалу пов'язані з об'єктивними фізичними, хімічними, біологічними та іншими граничними параметрами концепції нововведень [4]. У кожен конкретний момент часу його рівень визначається розривом між досягнутим і теоретично можливим рівнем технічної ефективності промислового сектора економіки регіону. При цьому слід мати на увазі, що зміни технологічної ефективності базуються на параметрах, які задають найбільшу споживацьку цінність. Цей потенціал вичерпується в ході технічних розробок і конструювання нових можливостей в рамках конкретного технологічного рішення. Швидкість вдосконалення визначається обсягами ресурсів, що використовуються в ході розробок.

З огляду на це слушною є думка Ю.М. Бажала, що "практична реалізація цього завдання потребує значних управлінських зусиль і першим кроком повинна стати об'єктивна економічна оцінка технологічного розвитку української економіки в контексті світової еволюції техніко-економічних парадигм (укладів) з тим, щоб розробити і впровадити дієві інституційні, законодавчо-нормативні та економіко-мотиваційні заходи для забезпечення прискореного розвитку галузей 5-го та 6-го технологічних укладів".

Аналіз складових науково-технічного потенціалу уявлятиме таким чином.

1. Аналіз реальних науково-технологічних ресурсів промислового сектора економіки регіону. Існує методика оцінки реальних технологічних ресурсів стосовно території, де до них прирівнюються ресурси, рівень яких можна оцінити з використанням традиційних статистичних показників.

2. Аналіз прихованих технологічних ресурсів. Для такої оцінки необхідно використовувати SWOT-аналіз.

3. Аналіз дифузії сил, вектор дії яких направлений на збільшення реальних і прихованих науково-технологічних ресурсів. Величина науково-технологічних ресурсів залежить від інтенсивності розвитку процесів створення, виробництва і впровадження інновацій, безперервної модернізації виробництва і сфери послуг на базі сучасних високих технологій та напрямів реструктуризації підприємств промислового сектора економіки регіону.

Поняття "кадровий потенціал" відображає ресурсний аспект розвитку промислового сектора економіки регіону. Кадровий потенціал можна визначити як сукупність здібностей всіх людей, які зайняті в промисловому секторі економіки регіону і вирішують задачі, що стоять перед ним.

З другого боку, кадровий потенціал промислового сектора економіки регіону — це можливість регіону забезпечити промисловий сектор економіки регіону трудовими ресурсами.

Формування кадрового потенціалу суспільства в цілому означає підготовку незайнятого населення до трудової діяльності, залучення в матеріальне і духовне виробництво всього працездатного населення країни. Іншими словами, формування представляє собою створення реального потенціалу живої праці, знань і навиків, що охоплює все суспільство і кожного індивіда.

В умовах переходу до ринку суть раціонального використання кадрів промислового підприємства полягає в найбільш повному виявленні і реалізації здібностей кожного працівника підприємства, посиленні творчого і змістовного характеру праці, підвищенні професійно-кваліфікаційного рівня працівників з урахуванням його всебічного стимулювання і відповідної оцінки внеску кожного працівника в кінцеві результати діяльності підприємства. Навіть якщо підприємство має досконалу матеріально-технічну базу виробництва, має в своєму розпорядженні новітню техніку і технології, виробничий процес не може здійснюватися нормально у разі нераціонального використання кваліфікаційних і інших здібностей працівників [3; 6].

Таким чином, на формування і використання кадрового потенціалу впливає ціла система зовнішніх і внутрішніх чинників. Чинники формування і використання кадрового потенціалу промислового сектора економіки регіону — це зовнішні і внутрішні умови середовища, в яких здійснюються процеси формування і використання кадрового потенціалу. Під зовнішніми чинниками розуміються умови, які промисловий сектор економіки регіону не може змінити, але повинен враховувати при формуванні і використанні кадрів. Внутрішні ж чинники представляють умови, які в значній мірі піддаються впливу з боку підприємств.

Враховуючи сучасні розрізнені авторські підходи до класифікації таких чинників, можлива узагальнена класифікація чинників формування і використання кадрового потенціалу в умовах ринку. Чинники формування поділяються на зовнішні і внутрішні по відношенню до промислового сектора економіки регіону. Розглянемо тільки зовнішні по відношенню до промислового сектора економіки чинники: суспільно-політичні чинники; ринкова ситуація; соціально-демографічна ситуація; досягнення науково-технічного прогресу; система освіти; етично-культурні чинники.

Як кадровий потенціал промислового сектора економіки регіону в умовах економічної кризи і для його подолання доцільно враховувати все економічно активне населення (ЕАН) регіону, враховуючи зростання динаміки вивільнення і своєчасного працевлаштування всіх категорій ЕАН, зокрема в промисловому секторі економіки регіону.

Вартість трудових ресурсів важлива для поліпшення позицій регіону у внутрішній конкуренції за людський капітал і залучення висококваліфікованих кадрів в економіку регіону.

У більшості визначень під фінансовим потенціалом регіону розуміють сукупність первинних грошових доходів, що одержуються на території регіону, включаючи прибуток суб'єктів господарювання і оплату праці зайнятих у господарській діяльності.

Фінансовий потенціал, в першу чергу, визначається фінансовим становищем підприємств, розташованих на території даного регіону (рівнем рентабельності, часткою збиткових підприємств, обсягом прибутку). В умовах дезорганізації платіжно-розрахункових відносин може мати місце істотне спотворення рівня фінансового потенціалу зважаючи на значні обсяги взаємних неплатежів покупців і постачальників, стійкої простроченої заборгованості по оплаті праці.

Перевищення простроченої дебіторської заборгованості підприємств над кредиторською заборгованістю означає, що фінансовий потенціал насправді вищий, за результати про прибуток / збитки, і при врегулюванні проблеми неплатежів зростає на сальдо простроченої заборгованості.

Перевищення сумарної простроченої кредиторської заборгованості над дебіторською відповідно завищує фінансовий потенціал. А значні розміри заборгованості по оплаті праці призводять до недооцінювання фінансового потенціалу.

Ще більшою мірою порушення платіжної дисципліни позначаються на визначенні фінансових ресурсів регіон. У цьому випадку до проблеми простроченої заборгованості покупців і постачальників додається ухилення від сплати податків суб'єктами господарювання, а надалі — порушення бюджетної дисципліни як з боку окремих регіонів, так і центральних органів виконавчої влади. У результаті стан територіальних бюджетів може суттєво спотворювати реальне фінансове становище регіонів як у бік штучного поліпшення (при зарахуванні до місцевих бюджетів частини податкових надходжень, яка відповідно до чинного законодавства повинна надходити до державного бюджету), так і у бік погіршення (у разі затримки відповідних надходжень з державного бюджету до місцевих бюджетів).

При визначенні фінансового потенціалу промислового сектора економіки регіону для виявлення можливостей подолання глобальної економічної кризи необхідно, як і у разі визначення кадрового потенціалу, розглядати зовнішні і внутрішні чинники його формування. При цьому доцільно виходити з визначення фінансового потенціалу регіону, невід'ємною частиною якого є фінансовий потенціал промислового сектора економіки регіону.

Даний аспект досить детально був розглянутий в роботі Е.К. Конярової "Управління відтворенням фінансового потенціалу регіону" [5, с. 130].

Фінансовий потенціал регіону це:

1) основа для створення валового регіонального продукту, що складається з наступних основних блоків: бюджетного потенціалу регіону; ресурсів фінансово-кредитної системи; фінансового потенціалу підприємств, організацій, зареєстрованих на території регіону різних форм власності; фінансових коштів населення регіону; зовнішніх запозичень і інвестицій;

2) система економічних відносин, за допомогою якої здійснюється процес відтворення в регіоні;

3) сукупність фінансових ресурсів території як множинна створюваного і раніше накопиченого фінансового потенціалу;

4) резерв, необхідний для функціонування економіки регіону, що направлений на досягнення стратегічних і тактичних цілей соціально-економічного розвитку.

Фінансовий потенціал регіону складається з основних елементів: бюджетний потенціал регіону; ресурси фінансово-кредитної системи; фінансовий потенціал підприємств і організацій; кошти населення регіону; зовнішні інвестиції і запозичення.

Кожен елемент є частиною сукупного фінансового потенціалу регіону, від ефективності управління якими залежить ступінь нарощування економічного потенціалу регіону.

Бюджетний потенціал регіону є сумою умовно-власних доходів регіону (доходи за вирахуванням чистих трансфертів з державного бюджету) і надходжень до державного бюджету з місцевих.

Податковий потенціал регіону як складова бюджетного потенціалу є потенційно можливою сумою баз оподаткуван-

ня, що є основою для розрахунку всієї сукупності податків і обов'язкових платежів на території регіону і обґрунтованого підходу до оцінки потреб регіону у фінансовій допомозі.

Фінансовий потенціал підприємств і організацій всіх форм власності, що зареєстровані на території регіону, об'єднує власні вільні і залучені фінансові ресурси. У цьому блоці слід розглядати засоби суб'єктів господарювання і засоби позабюджетних фондів.

Засоби фінансово-кредитної системи включають фінансові ресурси інститутів банківсько-кредитної системи даного регіону. Основними джерелами виступають власні ресурси фінансово-кредитних інститутів і зобов'язання за внесками юридичних і фізичних осіб.

Фінансові ресурси населення регіону — це сукупність грошових коштів домогосподарств, направлених на приріст заощаджень і придбання іноземної валюти; покупку цінних паперів; покупку нерухомості; засоби на депозитних рахунках та пластикових картах.

Зовнішні інвестиції і запозичення слід розглядати як сукупність залучених фінансових ресурсів з інших регіонів, а також з інших держав, що відображають інвестиційну привабливість регіону.

Зміст функції управління фінансовим потенціалом регіону полягає в цілеспрямованій діяльності регіональних органів влади, що направлена на створення, дослідження, раціональне використання, залучення і акумуляцію складових фінансового потенціалу, в обсягах достатніх для вирішення задач соціально-економічного розвитку регіону.

Зосереджуючи увагу на реальному секторі регіону, першочерговими є заходи щодо розробки антикризової програми дій, що дозволить виявити основні "больові точки" — місця докладання основних зусиль і концентрації інтелектуальних, фінансових та матеріальних ресурсів. Фактично йдеться про те, щоб виявити "точки зростання", здатні запрацювати в умовах кризи. Кожен регіон має свої особливості, свою виробничу структуру.

Реалізація антикризової програми для промисловості регіону вимагає створення регіонального антикризового центру. У ньому мають бути представлені головні суб'єкти територіального господарського комплексу. Можна говорити про існування регіонального бізнесового "пятикутника", який включає регіональну владу, союзи промисловців і підприємців, науково-дослідні заклади, професійні спілки та торгово-промислові палати. Остання криза показала доцільність підключення до них ще й представників банківського бізнесу. Антикризовий центр повинен очолювати керівник регіональної влади.

Далі розглянемо заходи з протидії кризовим явищам і відродження економічної динаміки промисловості регіону. Ці заходи поділяються на дві групи: спрямовані на пошук та мобілізацію внутрішніх резервів розвитку і спрямовані на пошук таких самих зовнішніх. Мова йде про такі основні заходи: розвиток внутрішнього ринку, стимулювання інвестування населення, заходи з імпортозаміщення.

Серед зазначених заходів на першому місці знаходиться розвиток внутрішнього ринку. Іншим кроком має стати контроль за цінами, протидія необґрунтованому підвищенню цін. В умовах скорочення доходів і падіння попиту ціни зазвичай знижуються. Протидіяти цій тенденції можуть: подорожчання ресурсів, зокрема імпортованих енергоносіїв; падіння курсу національної валюти; явища стагфляції; замірені спекулятивні акції продавців.

Особливо небезпечним є торговельний монополізм, за допомогою якого штучно утримується високий рівень цін на окремі групи товарів. Тому в кризовий період особливо активно і безкомпромісно повинні працювати регіональні комісії по контролю за цінами та відділення Антимонополь-

ного комітету, присікаючи будь-які спроби розбагатіти на збіднілому населенні. Іншу групу складають заходи по стимулюванню інвестування коштів населення.

Ще одним напрямом антикризових заходів є імпортозаміщення. Можна по-різному ставитися до нього, посиляючись на ефекти міжнародного поділу праці, спеціалізації регіонів. І це справедливо стосовно машино- та приладобудування, авіа- та суднобудування тощо. Але ж харчова, легка, частково фармацевтична промисловість, виробництво побутової техніки мали б розміститися в регіонах. І владі до цього слід докласти зусиль. Сучасна криза максимально сприяє таким намірам, в умовах подорожчання імпорту і збільшення обсягів неякісної контрабанди. Можна стверджувати, що сучасна криза — це найбільш слушний час для проектів з імпортозаміщення, заміни не-критичного імпорту українським товарами.

ВИСНОВКИ

Під антикризовим потенціалом реального сектора економіки слід розуміти його здатність і можливість подолати економічну кризу шляхом застосування державних та недержавних форм і механізмів регулювання процесів обігу промислової продукції, капіталів та факторів виробництва. Основою державної підтримки розвитку промисловості повинно бути ефективне використання наявного фінансового, технологічного і кадрового потенціалу, підвищення конкурентоспроможності промислової продукції за рахунок концентрації та раціонального використання виробничих потужностей, устаткування і технологічних можливостей підприємств, об'єднань. Визначено, що результатом дії системи антикризових механізмів реального сектора економіки треба вважати досягнення і забезпечення балансу соціальної, економічної, екологічної та інституційної складових розвитку.

Література:

1. Амитан В.Н. Программно-целевое планирование и управление при решении региональных проблем / В.Н. Амитан, В.Ю. Королёв. — Донецк: ІЗПИ НАН України, 1998. — 39 с.
2. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О.І. Амоша // Економіст. — 2005. — №6. — С. 28—32.
3. Бадах Г. Борьба с депрессией. Проблемы региональной диспропорции экономического развития Украины / Г. Бадах // Обзор украинского рынка. — 2005. — №2. — С. 43—44.
4. Бойко Є.І. Організаційно-економічне забезпечення інноваційного розвитку промисловості регіону / Є.І. Бойко. — Л.: ІРД НАН України, 2003. — 192 с.
5. Конярова Э.К. Механизм управления воспроизводством финансового потенциала региона / Э.К. Конярова // Международная конференция "Персональный менеджмент", г. Тренчин (Словакия). Сборник Тренчинского университета им. Александра Дубчека, 2004. — № 2. — С. 129—133.
6. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів; теорія, методологія, практика: монографія / Л.Ц. Масловська. — К.: КНЕУ, 2003. — 365 с.
7. Микитенко В.В. Концепція формування стратегічного потенціалу сталого розвитку України / Микитенко В.В., Барканов В.І. // Соціально-економічний розвиток регіонів України в контексті міжнародної інтеграції: збірник наукових праць. — Херсон, ХНТУ МОНмолодьспорту України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2011. — 288 с. — С. 132—139.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2013 р.